

تبیین ضرورت عقلی و شرعی فریضه امر به معروف و نهی منکر و بررسی اثرات مختلف آن بر جامعه از منظر آموزه های دینی

مستانه زمانی ۱، پیمانان زمانی ۲

۱. فوق لیسانس فلسفه و کلام

۲. دانشجوی دکتری فلسفه و کلام

Zamani2636@gmail.com

چکیده

امر به معروف و نهی منکر به عنوان پایه ای اساسی در استحکام بنای جامعه انسانی مورد توجه شرع و عقل بوده در این رابطه نه از حیث زمانی و نه از حیث فرهنگ و آداب و دین استثنایی مفروض نمی باشد. آنچه در این مقاله آمده علاوه بر تبیین جایگاه و اهمیت عقلی ان اثرات مثبت انجام این امر در جوامع بشری از یکطرف و حظ و بهره گیری فاعل ان در سرای دیگر است. سوال این تحقیق ان است که چرا در جوامع فعلی انجام این امر کم رنگ صورت گرفته و جوامع خصوصا جوامع اسلامی انگونه که باید از ثمرات ان بهره مند نمی گردند؟

فرض تحقیق ان است که ریشه این کم توجهی را در ابتدا به غفلت و جهل افراد از ابعاد مختلف نسبت داد و از طرف دیگر دخالت عوامل اجتماعی همچون تبلیغات منفی، عدم حل معضلات اقتصادی، نارسایی روش های اجرایی قابل اغماض نمی باشد. در این تحقیق سعی علاوه بر روش کتابخانه ای و استناد به منابع موثق در این زمینه تجارب عملی دست اندرکاران ملحوظ گردد.

واژگان کلیدی: معروف، منکر، جامعه، امر، نهی، فریضه، گناه

مقدمه

در قرآن کریم امر به معروف و نهی از منکر به عنوان ملاک امتیاز و برتری امت اسلام معرفی شده فلاح و رستگاری را در گرو انجام این وظیفه دانسته است.

اهمیت این اصل از آن جهت است که همه واجبات به واسطه آن تحقق پیدا میکند همانطور که جلوگیری از مفاسد در جامعه به وسیله آن امکان پذیر است. و دیگر اینکه برای اصلاح جامعه تنها به انگیزه ها معنوی نمی توان بسنده کرد زیرا بسیاری از افراد از چنان بنیه ایمانی که بتوانند در مقابل عوامل فسادانگیز مقاومت کنند برخوردار نیستند. اسلامدین سهله است اما تسامح و تساهل را نمیپذیرد زیرا هرگونه پذیرش در این زمینه و سکوت در مقابل رواج گناه و منکر در جامعه سبب انحراف از مسیر و دور ماندن از شعائر مذهبی و رواج بدعت میگردد. عده ای برحسب باورهای مختلف که هر شخصی مسئول اعمال خود است و کسی بار گناه دیگری را بر دوش نمیکشد، این ماموریت بزرگ الهی را ترک میکنند و سنتز این تفکر چیزی جز بی اعتنائی به مسائل دیگران نیست. حال تعامل امر به معروف و نهی از منکر را با ایجاد سلامت روانی فرد و جامعه بیشتر حس نمود، زیرا احیای این فریضه و توجه به آن باعث افزایش کنترل درونی و بیرونی اشخاص میشود زیرا که اسلام همواره به پیشگیری قبل از درمان توجه دارد.

بررسی واژگان امر به معروف و نهی از منکر

واژه امر دو معنا دارد:

۱- فرمان دادن و درخواست ایجاد چیزی

۲- شان چیزی، کار و حادثه

در قرآن واژه امر به دو معنا به کار رفته: در معنای اول مثل: قل امر ربی بالقسط. و در معنای دوم مثل: وشاورهم فی الامر نهی به مهنای بازداشتن، منع کردن و نهایت رسیدن می باشد، زیرا نهی بر غایت و بلوغ دلالت دارد و نهایت هر چیزی غایت آن است چنان که گفته میشود

((انتهیت الیه خیر)) همین گونه است در مورد فردی که در حال انجام کاری است و سپس از آن نهی میگردد. چون آن کار به پایان می رسد از این جهت عرب به شتری که به آخرین درجات چاقی رسیده باشد ((ناقه نهیه)) و به عقل به دلیل آن که از کار زشت باز میدارد ((نهیه)) و گودی آب که بدان منتهی ((النهی)) و به غایت ارتفاع روز ((نها النهار)) میگویند.

_ معروف از نظر لغوی یعنی شناخته شده، با این تعریف کارهای نیک در یک گروه معروف قرار میگیرند.

_ منکر به معنای ناشناس است به این ترتیب کرهای زشت در گروه منکر قرار میگیرند.

در مفردات راغب آمده است که:

معروف: اسمی است برای هر کاری که خوب باشد و از نظر عقل و شرع تایید شده باشد به عبارت دیگر هر کاری که عقل و شرع آنرا خوب بداند معروف است.

منکر: هر کاری که عقل سالم و شرع به زشتی و نادرستی آن رای بدهد.

در قاموس قرآن آمده است: معروف کار یا گفتاری است (عمل، قول) که شریعت آن را تصدیق کند و مطابق عقل و فطرت سالم باشد

اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در آموزه‌ها اسلامی:

باید دانست افریدگار جهان نخستین کسی است که امر به معروف و نهی از منکر کرده است. قرآن میفرماید: همانا خداوند به عدل و احسان به خویشان امر میکند و از کارهای زشت و ناپسند و تجاوز به حقوق دیگران نمی‌نماید و شمارا موعظه میکند باشد که پند گیرید.

و نیز در قرآن بهترین ویژگی امت اسلامی را انجام امر به معروف و نهی از منکر دانسته و می‌فرماید: شما بهترین امت هستید که به سود انسان‌ها افریده شدید و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید. و در روایات اسلامی انجام این فریضه الهی با عناوینی چون برترین اعمال در اسلام، جانشین خدا و رسول خدا، مومن، محبوب‌ترین اتفاق، صاحب بالاترین مقام و منزلت... یاد شده است.

برترین اعمال: علی (ع) فرمود: الامر بالمعروف افضل الخلق: برترین اعمال خلق امر به معروف کردن است.

قال رسول الله: من بالمعروف والنهي عن المنكر منهو خليفه رسول الله و خليفه كتابه: کسی که امر به معروف و نهی از منکر کند جانشین رسول خدا و جانشین کتاب خداست.

علی (ع) فرمود: المومن يكون امر بالمعروف و ناهي عن المنكر: مومن امر کننده به معروف و نهی از منکر است.

پیامبر فرمود: والذی نفسی بیده ما انفق من نفقه احب من قول الخیر: قسم به آن کسی که جانم در دست اوست هیچ انفاقی محبوبتر از گفتار نیک و امر به خوبی نیست

پیامبر فرمود: در روز قیامت برترین مقام و منزلت نزد خدا از آن کسانی است که در دنیا بیش از دیگران به خیر خواهی و موعظه دیگران پردازند.

نقل است از امام موسی کاظم (ع): رسول خدا انگشتر را به انگشت دست راست خود میکرد و این نشان شیعیان ماست که با آن شناخته می‌شوند و از دیگر نشانه‌ها شیعیان مراقبت بر اوقات نماز، دادن زکات، یاری برادران و امر به معروف و نهی از منکر است.

پیامبر فرمود: همه کارهای نیک نسبت به جهاد در راه خدا مانند قطره نسبت به دریاست و همه کارهای نیک به ضمیمه ی جهاد در راه خدا در برابر امر به معروف و نهی از منکر چون قطره نسبت به دریاست.

(غررالحکم ج ۱- ص ۸۶) (ترجمه مجمع البیان ج ۴- ص ۱۹۳) (اثر الصادقین) (وسایل الشیعه ج ۱۱- باب ۱- حدیث ۱۵- ص ۳۹۷) (الکافی، ج ۲، ص ۲۰۸) (علل الشرایع ص ۱۵۸) (اثر الصادقین ج ۲۴ ص ۳۷۲)

تاثیر رفتار و اعمال انسان در جامعه و نظام افرینش

در یک فرضیه علمی که مشهور اثر پروانه یا نظریه اشوب* می‌باشد به موضوعی اشاره میشود که بی ربط به مسئله مورد بحث ما نیست. این پدیده به این اشاره میکند که تغییر کوچک در یک سیستم اشوب ناک چون جو سیار زمین (مثلا بال زدن پروانه) میتواند باعث تغییرات شدید (وقوع طوفان در کشوری دیگر) در آینده شود. اثر پروانه ای به این معناست که تغییر جزئی در شرایط اولیه میتواند به نتایج وسیع و پیش بینی نشده در ستاده های سیستم منجر گردد و این سنگ بنای تئوری اشوب است.

حال که هر یک از اجزای یک سیستم هرچند کوچک، می‌تواند اثری اینچنین شگرف در کل سیستم داشته باشد چگونه ممکن است انسان به عنوان فاعلی دارای شعور و اختیار در انتخاب به عنوان جزئی از کل جامعه نتواند تاثیرگذار

باشد تاثیرات جزئی در محدوده ی اعمال ما در جامعه باعث ایجاد تاثیراتی و رای محیط اطراف ما میشود انسان به مثابه سلولی در یک بافت به سر میبرد اگر چند سلول نتوانسته باشند فعالیت های زیستی خود را خوب انجام دهند نه تنها کار خویش را مختل کرده بلکه باعث اختلال در کل سیستم و بافت میشوند. این روند از دیدگاه دین اسلام مخفی نمانده و انسان به دلیل زندگی اجتماعی و گروهی در سازمان دادن به زندگی صحیح سهیم و شریک است و هیچ یک از افراد نمیتواند در مقابل سود و زیان های اجتماعی بی تفاوت باشد اینجاست که امر به معروف و نهی از منکر ضرورت پیدا می کند و جز مقدس ترین و بزرگترین فرائض دینی میشود که برقراری و ماندگاری احکام دینی منوط به آن می گردد.

از آنجا که جهان تحت تدبیر و زیر مجموعه یک نظام علت و معلولی است. هر گناه اثر خاصی در پدید آمدن یک مصیبت و گرفتاری در سطح جامعه دارد و این مصیبت، کیفر گناه میباشد. امام باقر از رسول خدا روایت میکند که ایشان میفرمایند: اگر به پنج چیز برخورد کردید از آنها به خدا پناه ببر؛

الف) در جامعه ای که فحشا علنی نمیشود مگر آنکه طاعون و بیماریهای جدیدی که در گذشته سابقه نداشته پدیدار می شود.

ب) کم فروشی نمیکنند مگر آنکه به قحطی مبتلا شوند مخارج زندگی برایشان سنگین گردد و حکام بر آنها ستم خواهند کرد.

ج) زکات نمی پردازند مگر آنکه از باران محروم شوند و اگر چهارپایان به طور کلی باران نمی بارید.

د) عهد و پیمان خدا و پیامبر نقض نمیکنند مگر آنکه خدا دشمن را بر آنها مسلط کرد، تا اموال و سرمایه شان را بگیرد.

ه) بر غیر دستور خدا حکم نمیکنند مگر آنکه خداوند سختی و دشواری در جامعه آنها قرار میدهد.

پس همانطور که برای حوادث علل و عواملی مادی وجود دارد، علل و عوامل معنوی نیز میتواند وجود داشته باشد. این سنت الهی باعث میشود اگر کرامتی از مسیر فطرت و سعادت انسانی منحرف شود باعث بروز اختلاف در جامعه، بهم خوردن روابط سالم اخلاقی، از دست رفتن عواطف و وقوع حوادث طبیعی از قبیل خشکسالی، صاعقه، زلزله، قحطی شود تا انسان را از غفلت به هوشیاری وا دارد و به مسیر فطری بازگرداند که این مسئله از اینه ۴۱ سوره روم نیز بدست می آید. در این آیه میفرماید: فساد در دریا و خشکی به واسطه آنچه مردم انجام میدهند پدید آمد تا خداوند مقداری از کیفر آنچه انجام میدهند را بدانها بچشاند چه بسا که برگردند.

علل عدم تاثیر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه

گسترش روند روز افزون فساد در ابعاد اخلاقی اقتصادی علت ناکامی عملی امر به معروف و نهی از منکر در طول تاریخ و وجود نواقص و نارسایی در روش های اجرایی بوده است. در اثر این نارسایی ها امر به معروف و نهی از منکر در مسیری خلاف هدف اصلی قرار گرفته نتایج مطلوب به بار نیاورده و نوعی نقص غرض دچار گردیده است لذا برای اجرایی شدن این دو فریضه باید روش هایی طراحی شود که ضمن داشتن نقاط قوت افات و معایب را در اجرا کم نماییم. عواملی چون جهل، تعصب، تکبر، تبلیغات سوء، طاغوتها، ترس، عملکرد و سابقه گویند. حل نشدن مشکلات اقتصادی، عدم آشنایی به شیوه امر به معروف و نهی از منکر را میتوان از موانع دانست.

عواملی که سبب تاثیر پذیری میگردند عبارتند از

۱- بکار گیری اندیشه قرآن میفرماید وقتی میخواهید وارد خانه شوید از در آن وارد شوید. و اتوالبیوت من ابوابها. این ایه درصدد بیان یک حقیقت کلی است که راه موفقیت در هر عملی را نشان میدهد. امام باقر (ع) در تفسیر این ایه فرمود: هر کاری را از راهش وارد شوید و هر عملی را از آن سو که باید انجام دهید.*

۲- توجه و ویژگی های فردی و رفتاری:

آنچه که در امر به معروف و نهی از منکر ما را به مقصد میرساند اندیشه و توجه به ویژگی های شخص گنه کاری و عملی است که از او سر میزند. چرا که فهم عملی که توسط وی انجام شده از محرمات باشد یا از مکرمات میتواند در شیوه مار ما توفیری داشته باشد. در ضمن در برخورد با گناهی که از او سر زده پیرامون این سوالات فکر کرد آیا موضع گیری فردی کافی است؟ یا باید با هماهنگی دوستان و خانواده عمل کرد؟ ارشاد زبانی لازم است یا اقدام عملی؟ تشویق بهتر است یا تهدید؟

ریشه یابی منکرات:

بررسی عوامل بروز فساد ان هم در ابعاد گوناگون فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و شناسایی آنها راه صحیح مبارزه با فساد را به ما می نمایاند.

اهمیت دادن به پیشگیری:

اسلام راه پیشگیری را بهتر از درمان میداند پس از همان ابتدا که آثار و علامات وقوع جرم مشاهده میشود یا حتی از زمان تصمیم گنه کار که آگاه شدم این وظیفه نهی از نکر بر عهده ماست. فریضه را ابتدا از نزدیکان شروع کنیم:

در سوره مبارکه احزاب ایه شریفه ۵۹ آمده است: ای پیامبر به دخترانت و زنان مومن بگو روسری های خود را بر خویش فرو افکنند.

در ایه ابتدا معروف از خانواده پیامبر شروع شده و سپس به جامعه تسری داده میشود شاید به این دلیل که انسانها از لحاظ عاطفی به افراد و نزدیکان خود بیشتر قرابت داشته و کلامشان چون از سر دلسوزی است تاثیر گذاری بیشتر دارد و دیگر اینکه با نقاط ضعف و قوت افراد خانواده خویش را بیشتر آشنا هستیم و از این راه میتوانیم مفید تر باشیم اما اگر عدم شناخت با کار ناهی همراه گردد و چه بسا در امر موعظه و نصیحت نه تنها موفق نخواهد بود بلکه با عناد و لجاجت طرف مقابل مواجه گردد. یا در مورد ایه ۱۳۲ سوره طه: و امر اهلک بالصلوه؛ خانواده خود را به نماز دستور ده. نیز میتوان چنین برداشت کرد.

استفاده از کلمات عاطفی نرم و محبت آمیز، صحبت کرد با توجه به رده سنی چرا که هر رده ای اقتضائاتی دارد. شخص نهی کننده و آمر باید با ساده گویی پرهیز از شوخی و تحقیر، شناسای منکروارائه راه حل برای جبران آنان، دور بودن از هوای نفس و تکریم شخصیت دیگران، توجه به زمان و مکان بتواند قلوب را تسخیر سازد. در ضمن برنامه ریزان و مسئولان حکومتی نیز باید با تالیف قلوب با کمک های اقتصادی ارائه الگوهای مناسب و الگوسازی به گونه ای که غرب توانسته موفقیتی در این زمینه به خود اختصاص دهد، بایر کردن اوقات فراغت، توجه به هنر در ابعاد مختلف، توجه به روحیه ورزشی و تفریحی میتوانند راه تسلط و تهاجم فرهنگی را به اقل رساند و سلامت جامعه و خصوصا جوانان را واکسینه نمایند.

نتیجه گیری

امر به معروف و نهی از منکر قبل از اینکه با عنوان امر فطری یا واجب شرعی مطرح شود از آن حیث که ((کما حکم به الشرع حکم به العقل)) نه تنها دارای توجیه عقلی می باشد بلکه اصولاً در تحلیل عقل، امری ثابت شده ندر جهت ثبات جامعه و کمک به رفع معضلات اجتماعی و آرامش افراد جامعه می باشد بدیهی است که با توجه به پذیرش عقلی بودن حسن و قبح افعال اثبات امر به معروف و نهی از منکر و تبیین اثر اجتماعی آن از حیث عقل مشهود و بدیهی به نظر می رسد. البته اثر اخروی این فریضه همانگونه که گفته شد شامل رستگاری و قرار گرفتن در زمره ی صالحان می باشد. علاوه بر این آنچه در توجیه عدم تاثیر گذاری این فریضه در جامعه قابل ذکر است عوامل متعددی است که اهم آنها عدم آشنایی ناهی با شیوه اعمال امر به معروف، ترس، تبلیغات منفی، طاغوتها، جهل و تعصب را میتوان نام برد الویت انجام این واجب شرعی نیز حائز اهمیت است. انگونه که بیان شد بهتر است از اقریبین آغاز نمود فلسفه این امر هم از منظر روان شناسانه ظرافت شرع رادر بیان احکام محرز می دارد و هم حفظ حریم خانواده از بازتاب های منفی فردی را از آن جامعه سبب می شود.

منابع

- ۱-قران مجید
- ۲-نهج البلاغه
- ۳-اکبری محمدرضا، تحلیلی نو از امر به معروف و نهی از منکر در عصر حاضر، اصفهان، ۱۳۷۸
- ۴-جوادی املی، مفاتیح الحیاه، انتشارات ۱۳۷۶
- ۵-خرمی مشگانی، ابراهیم، امر به معروف و نهی از منکر، کاشان، مرسل، ۱۳۸۵
- ۶-سروش، محمد و سید محمد تقدس نیان، امر به معروف و نهی از منکر در قران ، تهران اداره کل آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه سپاه ۱۳۸۷
- ۷-طباطبایی محمد حسین، خلاصه تعالیم اسلام، چاپ ۱۳۶۹ ص ۱۱ تا ۴۲۰
- ۸-فلاح، مرتضی آموزش فقه مطابق فتاوی مرجع تقلید انتشارات سمت ۱۳۸۹
- ۹-قرائتی محسن، ده درس در پیرامون امر به معروف و نهی از منکر، تهران، موسسه درس هایی از قران ۱۳۹۱
- ۱۰-قرائتی محسن، امر به معروف و نهی منکر، ناشر مرکز فرهنگی درس هایی از قران، دوم بهار ۱۳۷۶
- ۱۱-قرائتی محسن، دقایقی با قران، انتشارات ستاد اقامه نماز، چاپ اول ۱۳۹۱
- ۱۲-گلشیرازی مهدی، یوسفیان نعمت ا...، احکام دفاع و امر به معروف، چاپ ۱۳۷۹
- ۱۳-وسایل ج ۱۱ باب ۳

14-ott,Edward(2002)

15-moon,francis(1990)

16_tafillaro,aboh,reilly(1992)

17-devaney.robert